

פרשת יוסף והאחים מזווית אחרת

הרב צדוק אליאס

עניין מכירת יוסף התבאר במקומות רבים בדברי חכמי ישראל. ננסה כאן לתת זווית חדשה למה שגרם את המעשה הזה, ואת השלכותיו על האחים ועל עם ישראל. זווית זו אינה באה חלילה לבטל את המישורים האישיים והבחיריים השייכים למעשה כאוב זה, אלא רק להוסיף מעט מהכיוון של "לכו וראו מפעלות אלקים נורא עלילה על בני אדם" (תהלים סו ה).

עד פרשת ויגש הכל ברור, מהלך הדברים הולך בכוון רציף. ישנם עשרה אחים המתנכלים לאחיהם יוסף, לאחר שזה מציק להם בדיבה רעה, ומרגיז אותם בחלומותיו ובדבריו המתנשאים. האחים מוכרים אותו לעבד, אך יד ה' מגלגלת את המאורעות, עד שהוא מתמנה לתפקיד המשנה למלך מצרים.

האחים, היורדים מצרימה מפני זלעפות רעב, מוצאים את עצמם מול שליט קשה הטופל עליהם שקרים, ונותן אותם במשמר שלשת ימים. האחים מפטירים בוודוי כואב: "אבל אשמים אנחנו!" (בראשית מב כא), אכן אנחנו אשמים על אחינו, אשר אינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו. היה כאן חטא כבד ועכשיו הוא נפרע. ברור אפוא מדוע עשרת האחים נתפשים כאחת ומדוע דווקא שמעון נתפש יותר מכולם בדבר זה. וכאשר נמצא כספם באמתחותיהם ליד אביהם, יוצא לבם מחרדת המחר, והם נחשדים בעיני אביהם שמכרו את שמעון אחיהם תמורת בצע כסף.

בזה גם מתבאר היטב מדוע ראובן היה מוכן להניח על הכף את שני בניו, וכן יהודה את העולם הבא שלו, כערבות לכך שאכן לא יאונה כל רע לבנימין, שכן דווקא הוא צדיק מכולם, ולא הייתה ידו במעל הזה.

אולם כל המהלך הזה נשבר בירידת בנימין למצרים. כל זמן שההתנכלות הייתה מופנית כלפי האחים זה היה מובן, אך מה עשה בנימין? מדוע דווקא אצלו נמצא הגביע? האחים - אשר מבינים שהכל קורה בגללם - מקבלים עליהם את הדין הזה, מדה כנגד מדה למה שעשו, ואומרים: הננו לך לעבדים, גם אנחנו וגם מי שנמצא הגביע בידו. אולם המושל המצרי מסרב לכך ודבק בעמדתו לתפוש רק את

בנימין. גם האיש הממונה על בית יוסף אמר כן, "ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא" (שם מד י), על-פי החוק המצרי כולכם צריכם להיענש, אולם אני איני עושה כן, אלא האיש אשר נמצא הגביע בידו - הוא לבדו יהיה עבד (ע"פ בראשית רבה צב ח).

האחים בכלל לא מבינים זאת. אם היה בנימין נתפש עם כולם בעוונם בדבר זה, בבחינת ערבות הדדית - ניחא, אך מה לו לבנימין לבדו בצרה זו?! לכן מסיקים האחים שאמנם עד עכשיו הם לקו בעוונם, אולם כעת אין כאן אלא התנכלות מרושעת, והגיע הזמן לחליף את הגישה. כעת הם שבים העירה לעשות שם את מה שהם עשו בעיר שכם. "ויעמוס איש על חמורו" (בראשית מד יג), בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה (רש"י שם), עכשיו הזמן לחשוף את זרועם.

אלא שעתה - ממש באמצע העניין - נפסקה הפרשה, וזה אומר דרשני. גם התנהגותו של יהודה מוזרה: בעוד שבסוף פרשת מקץ הוא מוביל מהלך של מלחמה, הנה בתחילת פרשת ויגש הוא משנה כיוון מאה ושמונים מעלות, ומתפייס ומתחנן למושל העריץ להחליף אותו בבנימין! מה קרה לו בהפסקה זו שבין הפרשות? עוד נוסיף ונשאל על דבריו של יהודה לשליט מצרים: כאשר הוא מגולל בפניו את סדר השתלשלות המאורעות בדיבור של פיוס, אומר הוא בתוך דבריו שאחיו מת. מדוע הוא אומר זאת? הרי עד עתה דיברו יהודה והאחים על אח שנעלם, ומדוע כעת יהודה אומר שהוא מת?

את הפתח לכל השאלות הללו אפשר למצוא בדברי חז"ל, שהעמיקו לקרוא בין השורות, הנכתבות אש שחורה על גבי אש לבנה. "ויגש אליו יהודה", למה ניגש? רבי יהודה אומר למלחמה, רבי נחמיה אומר לפיוס, רבנן אמרי לתפילה (בראשית רבה צג ו). ולכאורה זה פלא, איזו תפילה ראו רבנן בדבריו של יהודה?

נראה לבאר את הדברים באופן הזה: ברווח שבין הפרשות - שניתן כדי להתבונן - מתבונן יהודה היטב בכל מה שקרה וקורה לנגד עיניו. לפתע הוא נזכר באותה ברית שכרת הקב"ה עם זקנו בין הבתרים, ובנבואה שנאמרה לו אז - "גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית טו יג). נזכר הוא בטלטלות הרבות שעברו על אבותיו, אברהם יצחק ויעקב, כאשר הם גולים ממקומם ונרדפים במושבותם. מדוע אבותיו לא הצליחו לשבת בשלווה? יעקב אביו עתיד לתאר את מסכת חייו במלים "מעט ורעים היו ימי שני חיי" (שם מז ט). יהודה נזכר בעבודה הקשה שעבד אביו בצאנו של לבן עשרים שנה, וכמאמרו לנשיו - "ואתנה ידעתן כי בכל כוחי עבדתי את אביכן" (שם לא ו). מדוע כל זה? האם לא עדיף היה לו לחזור לאביו ואמו ולאהלי שם ועבר? מדוע יעקב משפיל

את עצמו לפני עשו, וקורא לעצמו עבד פעמים רבות?

לפתע מתבררים הדברים אצל יהודה. יעקב אביו לוקח על עצמו עבדות כדי להקל על סבל בניו, וכמידת הצדיקים בכל דור ודור. מתי - אומר יעקב אבינו - אעשה גם אנכי לביתי?! ביתי הוא בית יעקב, הוא הזרע של אברהם שעליו נגזרה גזירת ברית בין הבתרים, כדי לזכור, להיותו עם ה'.

לפני יהודה צצה תמונה נוספת מן העבר, תמונה שהעסיקה אותו שנים רבות. אלא שכעת היא תופשת מימדים שונים לחלוטין. האח הצעיר בן השבע עשרה שנמכר לעבד, האח בעל החלומות ההזויים, שהציק להם בלי סיבה הגיונית בדיבה רעה, האח שנמכר לעבד וחזר ונמכר - האם יש כאן המשך של שרשרת עבדות האבות ועינויים בארץ לא להם? האם יד ה' סובבה את הדברים כך שיוסף יימכר לעבד עולם, כדי לכפר על בית יעקב? האם הוא לא נשלח מעצה עמוקה של אברהם, שקיבל על עצמו ועל זרעו גלות ועבדות, כדי לזכר את בית ישראל, עוד לפני שהתחילה העבדות של כל ישראל במצרים?

כעת זווית ההסתכלות של יהודה על יוסף משתנית. האח הזה הוא הצדיק, הנושא עליו את עוון בית ישראל עשרים ושתיים שנה, והוא עבד נרצע במקום כולם, במקומי, במקום ראובן, במקום שמעון, במקום יעקב אבא, במקום זרע בית יעקב! עכשיו ניצבת לפניו הסיטואציה האיומה והקשה - בנימין נלקח לעבד עולם, בלי שום סיבה הגיונית, והשליט המצרי הקשה מתעקש - ללא שום הגיון - לקחת את בנימין לבדו. מה זה אומר? פשוט, יוסף מת! ההנהגה האלקית העבירה כעת את שבט העבדות לבנה האחר של רחל - לבנימין¹.

יהודה מבין את העניין ומיד משנה מהלך, שינוי המהלך מבוטא בעצמה רבה במעבר של הפרשיות, פרשה חדשה עניין חדש - "ויגש אליו יהודה" (שם מד יח). עכשיו מבין יהודה שאין ענין להחריב את מצרים, המהלך האלוקי מובן לו כעת יותר מתמיד. הוא פונה מיד לשליט מצרים - ראשית לפיוס, הפיוס נצרך לו מאוד כדי להחליף את בנימין. הוא רוצה בעצמו לשאת בעול ולעבוד תחת בנימין כהמשך לאותה גזירה אלוקית שנגזרה בין הבתרים. אולם, עם הפיוס, לא מתעלם יהודה מכך שייתכן שיצטרך למלחמה, אם הדברים לא ילכו בכיוון הרצוי. אך יותר מכל, פונה יהודה בלבו בדבריו אלו בתפילה לבורא עולם: אל נא יתייטר עוד זרעה

1 כמו בסיפור המפורסם על הבעל-שם-טוב, שהבין בשבת אחת שה'אור החיים' נפטר. לפתע נתגלה לבעש"ט מן השמיים סוד נטילת ידיים, דבר שנמסר לצדיק אחד בלבד בדור, ומכיוון שגילו לו פתאום את הסוד - הבין שה'אור החיים' נפטר, וכעת עומד הוא תחתיו.

הצדיק של רחל, הרי אני מוסר את עצמי תחתיו לכפר על זרע בית ישראל, "ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני והנער יעל עם אחיו" (בראשית מד לג).

למסירות נפש זו חיכה יוסף. כעת הוא יודע שחזרה האחוה בין האחים, והוא יכול להתגלות אליהם ולהסיר מעל פניו את המסכה הזו, שכל-כך לא חפץ בה וחיכה לרגע המתאים שיוכל להסירה, וכשהגיע העת אינו יכול להתאפק אפילו שנייה נוספת. למסירות נפש זו חיכה יעקב, ועל כך אמר לפני מותו "יהודה אתה יודוך אחיך... מטרף בני עלית" (שם מט ח-ט). למסירות נפש זו חיכה בורא עולם בזמן שגזר על זרע אברהם אוהבו את הגזירה הקשה הזו. הזיכוכ והצירוף שעבר יעקב ובניו ומסירות הנפש של יהודה, הם אלו שהכשירו את התיקון הנצרך לבית ישראל לפחות בדור הזה. תם ונשלם החלק הראשון של גזירת ברית בין הבתרים, "כשרצית נתת בלבם לשנוא וכשרצית נתת בלבם לאהוב" (עיין בראשית רבה פד יח).